

NASTAVA MOJE OKOLINE U OSNOVNOJ ŠKOLI

SAŽETAK: Škola i obrazovanje mijenjali su se kroz historiju u skladu sa potrebama društva i u skladu sa vremenom u kome se odvijalo. U zadnje vrijeme prisutne su u društvu revolucionarne promjene u svim sferama ljudskog djelovanja. Obrazovanje je masovno i raznovrsno na svim nivoima, a savremeni svijet je obasut velikim brojem informacija čija je vrijednost sumnjiva, nepovezane su i naučno neutemeljene. Škola danas treba omogućiti svakom pojedincu da ispolji sve svoje kreativne potencijale i da doprinosi vlastitome razvoju i razvoju društva u kome živi. Problem je što većina savremenih škola nije u praksi savremena, već rade po tradicionalnim principima i metodama, gdje je još uvijek jednak pristup svim učenicima bez obzira na sposobnosti. Prenose se učenicima gotovi sadržaji putem frontalnog oblika rada na štetu učeničke kreativnosti, inventivnosti i rada u grupama ili parovima. Prisutan je monometodizam.

Komunikacija između učenika i nastavnika je autokratska, zapostavlja se kreativnost, istraživački rad, samostalno učenje odnosno aktivnost učenika. On je objekt nastavnog rada, što često rezultira frustracijama i doživljavanjem škole kao prisile, a ne mjesta opuštanja i radosti. Posljedica ovakvog rada sa učenicima je slaba kvaliteta znanja, nemogućnost njegove primjene u praktičnom životu i radu. Time učenje postaje samo sebi svrha, a ne doprinosi bogaćenju ličnosti pojedinca i cjelokupnog društva u kome pojedinac živi.

Uvažavajući navedene prednosti egzemplarne nastave i brojne druge kao što su: povećana učenička aktivnost, racionalizacija vremena, uvođenje u samostalno učenje, u metode i tehnike samostalnog učenja, podsticanje učeničkih stvaralačkih sposobnosti, kritičkog mišljenja, zapažanja i drugih, želja nam je ovim radom provjeriti i potvrditi njene prednosti, ponuditi uzorke metodičke transformacije sadržaja u nastavi predmeta Moja okolina u osnovnoj školi i vrste i dijelove sadržaja koji se najuspješnije mogu realizirati putem egzemplarne nastave. Inovativni rad u formi egzemplarne nastave doprinijet će izmijenjenoj ulozi nastavnika i učenika u odnosu na tradicionalnu nastavu.

KLJUČNE RIJEČI: škola, nastava, učenici, nastavnik, odgoj, znanje.

Historijski razvoj nastave prirode i društva

Prvi način objašnjavanja pojava u prirodi i društvu bio je mitološki i idealistički. Nakon tog perioda, saznanja o prirodi i društvu prenošena su sa starijih na mlađe. Prva sređena znanja i iskustva o prirodi i društvu javljaju se u starom Egiptu i antičkoj Grčkoj (u IV stoljeću prije nove ere).

U ovom periodu potisnuta su mitološka i idealistička tumačenja svijeta. Metodičari kao prve znanstvenike ove dobi navode Heraklita Efeskog (530–470. p.n.e.), koji je tvrdio da sve teče i mijenja se pod utjecajem vatre koja se zakonomjerno pali i gasi prelazeći u zemlju, vodu i zrak. Istaknuti znanstvenik toga perioda o prirodi Aristotel (384–322. p.n.e.), koji je sakupio sva dotadašnja saznanja o prirodi, postavio je hipotezu o nastanku života iz nežive materije i začetnik je znanosti o evoluciji živih bića.

U srednjem vijeku materijalistički pogled na svijet je potisnut, a dominirala je religija kao jedina filozofija života.

U doba humanizma i renesanse, u 15. i 16. stoljeću, oživljena je antička misao o prirodi i društvu. Etički ideal ovog perioda je „slobodan čovjek u materijalnoj prirodi i humanom društvu“ (Žderić, Cekuš, Malešević i Grdinić, 1996: 13). Javljaju se brojni znanstvenici i otkrića kao što su: Nikola Kopernik (heliocentrički sustav), Magelan (predvodi ekspediciju na putu oko svijeta), Kepler (formulira zakone o kretanju planeta oko Sunca, u mehanici postavlja osnovne zakone kretanja), Galilej, Leonardo da Vinci (daje doprinos na području anatomije i fiziologije) i dr. Ova i brojna druga otkrića dovela su do snažnog razvoja prirodnih znanosti i njihovog uvođenja u sustav obrazovanja i odgoja.

U 18. stoljeću prirodne znanosti uvode se u nastavu srednjih, a zatim i osnovnih škola. U osnovnu školu uveden je nastavni predmet pod nazivom Početna stvarna nastava, čiji je cilj bio upoznavanje djece s elementima stvarnosti u kojoj su živjela. Nakon izučavanja ovog predmeta u mlađim razredima uvode se prirodopis, zemljopis i historija u starijim razredima. Veliki doprinos uvođenju ovog nastavnog predmeta dao je Hajnrih Pestaloci (1746–1872), koji se zalagao za očiglednu nastavu u ovom nastavnom predmetu, ali i u ostalima. Zahtijevao je da djeca tokom upoznavanja stvari uočavaju ime, boju i oblik.

U 18. 19. i 20. stoljeću dolazi do mimoilaženja pedagoga s obzirom na zadatke početne stvarne nastave, što je djelovalo na naziv tog nastavnog predmeta u svijetu i u našoj zemlji.

Nakon Drugog svjetskog rata, reformom osnovne škole, u naše škole uvodi se predmet Poznavanje prirode i društva, koji se izučava u prvom, drugom i trećem razredu osnovne škole. Tokom 1998. godine on mijenja naziv u Moja okolina.

Vrijeme danas je vrijeme naglog razvoja biološke znanosti. Brojni problemi današnjeg čovječanstva, kao što su: različite bolesti (rak, AIDS...), prehrana ljudi, kisele kiše, zaštita i unapređivanje okoline i drugi, očekuju pronalaženje puta i načina rješavanja.

Sve ovo traži znanstvenike različitih struka, njihovu mudrost i dalekovidost, spremnost i požrtvovanost za dobrobit čovječanstva, solidarnost i udruživanje i zajedničko djelovanje sa ljudima dobre volje za poboljšanje kvaliteta života na Zemlji. Traže se efikasniji i kvalitetniji modeli školskog učenja, preispituju se tradicionalni modeli nastave i učenja.

Nakon uspješnog lansiranja prvog umjetnog satelita u Sovjetskom Savezu 1957. godine, koji je izazvao „Sputnji šok“, pred škole je postavljen zahtjev za intenzivnijim proučavanjem prirode kako bi se ubrzao tehnološki razvoj čovječanstva.

U nove nastavne programe, prirodno-naučna metoda uvodi se kao osnovna. „Nastavni programi nastali u novije vrijeme odražavaju temeljne ideje u znanosti, ali i znanstvene metode kojima se služe znanstvenici u radu. U svijetu se pojavljuju raznoliki programi,

kurikulumi zamišljeni s različitih polazišta i pristupa u svojim ostvarenjima, primjerice: procesno usmjereni programi – upućeni su na razvijanje psihičkih sposobnosti učenika; kibernetički usmjereni programi – objašnjavaju prirodne znanosti u svjetlu teorije sustava; programi usmjereni na proučavanje neobičnih slučajeva u prirodi; programi zamišljeni na temelju osposobljavanja mladih za samostalno stjecanje znanja; uzorci za razvijanje stvaralaštva i dr.“ (De Zan, 2005: 37).

Od 1958. godine u biologiji se koristi model znanstvenog istraživanja u nastavi (MZI) koji koristi sljedeće tehnike:

- sudove koji izražavaju eksperimentalnu prirodu znanosti,
- pripovijedanje o istraživanjima, a ne gotove zaključke,
- navođenje na istraživanje – učenje otkrivanjem,
- samostalno istraživanje učenika.

Model znanstvenog istraživanja u nastavi podstiče učenike na aktivnost, podstiče širinu mišljenja i sposobnost uzdržavanja od donošenja sudova i izbora drugih mogućnosti. Rad u grupama doprinosi razvoju saradnje i sposobnosti rada sa drugima u istraživanju.

Ovaj model rada može se koristiti u radu sa učenicima svih dobnih grupa i utjecao je snažno na nastavu u svijetu, pa i u našoj zemlji.

Teorijska polazišta ovog modela predstavljaju temelj Tempus programa, koji je nastojao unaprijediti nastavu prirode u SAD, Zapadnoj Evropi, a u novije vrijeme i u zemljama tranzicije, kao što je naša zemlja.

„Doživljaj prirode je emocionalna jezgra iz koje se preko etape opisa, objašnjenja i razumijevanja prirode razvija svijest o okolini i spremnost za djelovanje. U obrnutom redoslijedu djeluju i sva djelatna područja na emotivne sposobnosti, na kvalitetu i spontanost doživljaja, na bogatstvo doživljaja.“ (Jensen, 1993: 184).

Društvo danas i u budućnosti izgrađuje se kao znanstveno inovacijsko društvo koje uči, radi i stvara. Iz tih je razloga neophodno osposobiti mlade i odrasle za stvaralaštvo i stvaranje novog znanja i novih tehnologija (kvaliteta – „nova pismenost“).

Ciljevi i zadaci nastave prirode i društva

Zbog njegovog velikog i svestranog značenja za cjelokupni razvoj ličnosti djeteta i za obuku u svim razredima osnovne škole, nastavnom predmetu Poznavanje prirode i društva, odnosno Moja okolina, postavljaju se brojni odgojni i obrazovni zadaci. Jako je bitno zadovoljiti težnju djeteta mlađe školske dobi za upoznavanjem stvarnosti. Upoznajući djecu s

elementarnim pojmovima iz prirode i društva, pripremamo ih za sistemsko proučavanje tih predmeta na višem stupnju osnovne škole.

Da bi učenici primjećivali i uočavali stvari iz stvarnosti, nužno je izoštravati njihova osjetila. Jako je značajno razvijati sva osjetila podjednako. O jasnim osjetilima ovisi veličina i kvalitet predstava i pojmova, a oni omogućuju razvoj pamćenja, mišljenja, govora, mašte, osjećanja i volje. Jako je važno upravljati dječjim opažanjem i mišljenjem.

Sadržaji ovog nastavnog predmeta potiču i razvoj govornih sposobnosti i bogaćenje emotivnog života, posebno pozitivnih emocija. Putem različitih zadataka i spontanijih dječjih aktivnosti neophodno je jačati i razvijati voljne osobine i to: radne navike, istrajnost, tačnost, inicijativnost i druge. Djecu treba uvoditi u shvaćanje da se ni u prirodi ni u društvu nijedna pojava ne javlja izolirano, već su uvijek u najužoj povezanosti s nekom drugom pojavom, što upućuje na gledanje na pojave u njihovoj međusobnoj ovisnosti, čime se razvija znanstveno shvaćanje prirode i društva. Poseban zadatak ovog predmeta ogleda se u razvijanju moralnih osobina, a posebno patriotizma i smisla za rad i poštivanje rada ljudi, radnih ljudi i prava čovjeka, humanizma (obzira prema ljudima u različitim životnim situacijama), zatim smisla za zajednicu i život u zajednici, svjesne discipline i drugih moralnih crta ličnosti.

Jako je bitno ovim sadržajima utjecati i na rasvoj estetskog smisla, promatranjem skladnih oblika i boja u prirodi i upoznavanjem djela iz različitih područja umjetnosti. Sadržaji poznavanja prirode i društva trebaju djelovati i na razvijanje fizičkog zdravlja i otpornosti prema različitim bolestima kod djece. Iz tih razloga zadatak je ovog predmeta da kod učenika mlađe kronološke dobi razvija smisao za čuvanje zdravlja i različite higijenske navike.

U praksi se često poistovjećuju ciljevi i zadaci. Pod ciljevima nastave podrazumijevaju se opće odrednice kojima se usmjerava cjelokupna obrazovno-odgojna djelatnost, dok zadaci nastave konkretiziraju postavljene ciljeve. Zadaci se obično dijele na obrazovne, odgojne i funkcionalne.

Ciljevi i zadaci nastave prirode i društva, prema Pretrnacu (1990), su:

Cilj nastave prirode i društva:

- da učenici steknu temeljno poznavanje o prirodi i društvu u najbližoj okolini i zavičaju;
- da učenici usvoje temeljna znanja potrebna za razumijevanje pojava i zakonitosti u prirodi i društvu;
- da kod učenika razvije sposobnost promatranja i uočavanja odnosa među promatranim pojavama;

- da se kod učenika razvija potreba i smisao za samostalan rad, odgovornost za rad, urednost, preciznost i tačnost;

- da učenici uoče nužnost međusobne saradnje i ljudske solidarnosti.

Zadaci nastave prirode i društva su:

- da omogući svjesno i aktivno usvajanje znanja o životu i radu u školi, porodičnom domu, prirodnim uvjetima i radu ljudi u svom mjestu, zavičaju i okolini;

- da se razvija zanimanje za spoznavanje zakonitosti o prirodi i društvu;

- da uputi na povezanost žive i nežive prirode, ulogu i značaj ljudskog roda u korišćenju i unapređenju prirode i društvenih odnosa;

- da sistemski utječe na razvitak fizičkih i psihičkih sposobnosti, osobito promatranja, opisivanja, zaključivanja, uspoređivanja i dr.;

- da omogući upoznavanje prirodnih ljepota i povijesnih znamenitosti, spomenike baštine i druge ljepote i vrijednosti zavičaja;

- da učenike nauči upotrebi različitih izvora znanja (primarnih i sekundarnih);

- da kod učenika razvija sposobnost snalaženja u prostoru i vremenu;

- da odgaja učenike za osobnu i opću higijenu i da poznavanjem čovječijeg organizma i njegovih funkcija učenici shvate neophodnost osobnog učestvovanja u održavanju zdravlja;

- da osposobljava učenike kao aktivne sudionike u prometu i razvija kulturu ponašanja u sredstvima javnog saobraćaja;

- da upozna učenike s temeljnim načelima ekologije kao nauke, o odnosu organizma prema okolišu i potrebom zaštite prirode;

- da odgaja učenike u duhu humanizma i ravnopravnih odnosa među ljudima;

- da učenike upozna s ljudskim djelatnostima i razvija kod njih pravilan odnos prema radu;

- da učestvovanjem u organiziranom radu u školi, porodičnom domu i društvenoj sredini učenici stječu radne navike, moralne vrednote, svijest o pravima i dužnostima i da razvija kulturu življenja i rada.

Zadaci nastave prirode i društva dijele se na: materijalne, funkcionalne i odgojne. Materijalni zadaci nastave odnose se na stjecanje znanja o objektivnoj stvarnosti putem pojedinih nastavnih predmeta, funkcionalni – psihomotorički odnose se na razvoj različitih sposobnosti (senzornih, praktičnih, izražajnih i intelektualnih), dok se odgojni zadatak odnosi na usvajanje moralnih, estetskih, fizičkih i radnih vrijednosti.

Zadaci nastave prirode i društva u Republici Hrvatskoj, prema De Zanu (2005: 62), su:

- materijalni, spoznajni zadaci – odnose se na stjecanje znanja o objektivnoj stvarnosti

koja se proučava u nastavi pojedinih predmeta;

- funkcionalni, psihomotorički zadaci – odnose se na razvijanje brojnih i raznovrsnih sposobnosti (senzornih, praktičnih, izražajnih i intelektualnih);
- odgojni, afektivni zadaci – odnose se na usvajanje stanovitih odgojnih vrijednosti (moralnih, estetskih, fizičkih, radnih).

Zadaci nastave predmeta Moja okolina, prema Nastavnom planu i programu iz 1998. godine, odnosno operativni zadaci za III i IV razred, su:

- sticanje osnovnih znanja o prirodi;
- sticanje osnovnih znanja o društvu u užem i širem zavičaju i državi;
- da izvođenjem jednostavnih ogleda kod učenika pobudi interes za upoznavanjem i provjeravanjem uzročno-posljedičnih odnosa u prirodnim pojavama;
- osposobljavanje učenika za upotrebu raznih izvora znanja i primjenu stečenog znanja u praksi;
- da učenike osposobi za snalaženje u prostoru i vremenu, za određivanje glavnih i sporednih strana svijeta i za upotrebu kompasa;
- upoznavanje karakterističnih prirodnih pojava i vremenskih promjena u razna godišnja doba;
- upoznavanje učenika o izgledu i karakteristikama reljefa svog kraja i države, upoznavanje kartografskih znakova i osposobljavanje za snalaženje na geografskoj karti;
- da pruži osnovna znanja o prirodno-geografskim odlikama reljefa, klime, vode i mora u zavičaju i BiH;
- upoznavanje o vodama u zavičaju i državi, o vodama kao životnim sredinama, značaju vode za život i zaštiti voda od zagađivanja;
- upoznavanje o raznovrsnosti biljnog i životinjskog svijeta, njihovoj zavisnosti od nežive prirode i međusobno razvijanje sposobnosti kod učenika za uočavanje lijepog i korisnog u prirodi i spremnosti za sudjelovanje u zaštiti i oplemenjivanju prirode; upoznati učenike o sličnostima i raznolikostima čovjeka, biljaka i životinja;
- da učenik stekne znanja o stanovništvu šireg zavičaja i BiH;
- da upozna učenike sa prirodnim bogatstvima šireg zavičaja i BiH kao osnovom za razvoj privrede;
- usvajanje znanja i doživljavanje mjesta u kom žive, kantona i države BiH, kao kulturne i privredne cjeline;
- da učenike upozna o saobraćajnoj povezanosti kantona i osposobi za pravilno ponašanje u saobraćaju;

- upoznavanje učenika sa čovjekom kao prirodnim, misaonim i društvenim bićem, te njegovom zavisnosti od žive i nežive prirode i zavisnosti okoline od rada čovjeka i njegovog odnosa prema njoj;
- upoznati učenike o međusobnoj zavisnosti sredine živih organizama i čovjeka (ishrani, sredini u kojoj čovjek živi, higijeni, bolestima, štetnim pojavama koje ugrožavaju mlade i zaštiti od njih);
- razvijanje higijenskih i kulturnih navika, navika o kulturi življenja, stanovanja, odjevanja, ishrane i ekološkoj kulturi;
- upoznavanje učenika sa dužnostima i pravima djeteta – čovjeka i njegovanje humanih odnosa među ljudima;
- sticanje osnove za proučavanje biologije, hemije i fizike.

Analizom zadataka možemo uočiti da je smisao obrazovnih zadataka u savlađivanju najelementarnijih znanja iz prirodnih i društvenih znanosti, odgojnih u razvijanju svijesti o očuvanju i zaštiti prirode, razvoju pozitivnih karakternih osobina, kulturnih, higijenskih i radnih navika i sl., a funkcionalnih u razvoju sposobnost kritičkog promatranja, logičkog zaključivanja, sposobnosti primjene znanja u praksi, osposobljavanje za samostalno snalaženje u prostoru, orijentacija u vremenu itd.

Svi ovi zadaci čvrsto su povezani i ne mogu se promatrati izolirano. Kad god je moguće, zadatke treba konkretizirati i operacionalizirati, kako bi nastavnik lakše pratio i procijenio stupanj njihove realizacije.

Značaj nastave predmeta Moja okolina i utjecaj na razvoj ličnosti

Nastava predmeta Moja okolina ima veliki značaj za razvoj ličnosti učenika. Ona doprinosi razvoju intelektualnih, radno-tehničkih, moralnih, estetskih, fizičkih i zdravstvenih i ekoloških aktivnosti učenika.

Intelektualne aktivnosti pretežno su zasnovane na psihomotornoj funkciji mozga, a ispoljavaju se verbalnim formulacijama. One predstavljaju osnovu misaonosti i govora kao komponente aktivnosti. Intelektualne vrste aktivnosti ovise o psihofizičkim karakteristikama djece mlađe školske dobi. O psihofizičkim sposobnostima djece zavise i oblici ispoljavanja i zadovoljavanja ovih aktivnosti u nastavi prirode i društva.

Zadatak intelektualnih aktivnosti je: razviti intelektualne sposobnosti, interesovanja za saznanjem i osposobiti učenike za samostalno i racionalno učenje. „Jedan od bitnih zadataka razvijanja intelektualnih aktivnosti učenika jeste razvijanje intelektualne sposobnosti, stalne zainteresovanosti za sticanje novih informacija, razumevanje zakonitosti i razvoja prirode,

društva, ljudskog mišljenja te izgrađivanje osnova naučnog pogleda na svet“ (Žderić, Cekuš, Malešević i Grdinić, 1996: 42).

Intelektualne sposobnosti kao što su promatranje, mišljenje i mašta, učenik može razvijati putem samostalnog rada. Važan izvor saznanja predstavlja promatranje na terenu, u radionici, na nastavno-oglednoj parceli i sl. koje se organizira na časovima predmeta Moja okolina.

Neki vidovi intelektualnih aktivnosti su: opisivanje, uspoređivanje, selekcija, zaključivanje, sistematizacija i sl.

Jedan od zadataka poznavanja prirode i društva, kad su u pitanju intelektualne aktivnosti je i da razvija interes učenika za saznanja. „Razvijanje interesovanja za saznanjem može da doprinese formiranju pravilnih odnosa učenika prema prirodi i društvu i njihovim naučnim dostignućima, razvijanju smisla za korišćenje usvojenih informacija i težnji da se permanentno uči i nauči“ (Ibidem, 42).

Kod učenika treba formirati pozitivan stav prema sticanju znanja, vještina i navika, shvatanje o značaju informacija za život čovjeka, razvijati pozitivne stavove prema radu, samostalno mišljenje i sazajno djelovanje, način dobijanja novih informacija, primjenu znanja i metoda u daljem radu, želju za samoobrazovanjem.

Važan je zadatak intelektualnih aktivnosti osposobiti učenike za samostalno i racionalno učenje na taj način što će se upoznati s metodama i tehnikama samostalnog racionalnog učenja.

S učenicima u radu treba često razgovarati, treba ih upućivati da određene činjenice uče s razumijevanjem, a ne mehanički. Samo aplikativno znanje ima moć i predstavlja snagu i oruđe u njihovim rukama pri rješavanju nekih novih životnih problema. Učitelji trebaju prići interaktivnoj nastavi i upražnjavanju aktivnih metoda u radu s učenicima kako bi učenje podigli na viši nivo. Učenike trebaju motivirati na učenje, organizirati njihov samostalan rad, razvijati kod njih radoznalost i odgajati ih kao kreativne ličnosti.

Tokom razvijanja radno-tehničkih aktivnosti učenika veoma je bitno uvažavati princip povezivanja teorije s praksom, formirati adekvatan moralni stav prema radu, svjesnu disciplinu, pravilan odnos prema sredstvima za rad, pozitivna emocionalna stanja nakon doživljenog uspjeha u radu, odnosno negativnih emocionalnih stanja nakon neuspjeha.

Nastavni časovi kao osnovne organizacione jedinice odgojno-obrazovnog procesa predstavljaju mjesto upoznavanja učenika s teorijskim i politehničkim informacijama i nekim nastavno-praktičnim radnjama (rad s priborom, promatranje, ogledi itd.). Za ove aktivnosti

veliki značaj imaju časovi samostalnog učeničkog rada, npr.: promatranje, izvođenje oglada, rad s tehničkim sredstvima.

Pripremanje učenika za nastavu poznavanja prirode i društva predstavlja pripremu učenika za rad nakon profesionalnog osposobljavanja. Tako se, na primjer, prilikom izučavanja nastavne teme „Industrijske biljke“ izučava značaj ovih biljaka za život čovjeka (prehrana, odijevanje, industrija, izrada određenih predmeta itd.).

Pored redovne nastave, organizacioni oblici radno-tehničke aktivnosti su: društveno koristan rad učenika, proizvodni rad učenika, razni vidovi slobodnih aktivnosti, rad u učeničkoj zadruzi i sl.

Jako je bitno povezivati rad učenika s teorijskim spoznajama. „Tehnički oblici aktivnosti su motorne delatnosti u kojima se misaonom kombinacijom manuelnih operacija pronalazi najbolja ideja za rešenje određenog praktičnog zadatka“ (Lekić, 1993: 310).

Primjeri tehničkih aktivnosti su: izrada makete školske zgrade i školskog dvorišta, maketa naselja, tvornice, poljoprivrednog dobra, hidrocentrale, termoelektrane itd. Na ovaj način razvija se dječja kreativnost, uče se voljeti i cijeniti rad, upoznaju osobine pojedinih materijala itd. Praktični oblici aktivnosti predstavljaju motorne djelatnosti koje služe za provjeru znanja i umijanja.

Primjer ovih aktivnosti predstavljaju domaće zadaće gdje se pred djecu postavljaju zahtjevi da nešto iz prirode i društva modeliraju, ilustriraju, da plijevе i okopavaju biljke, sakupljaju plodove ili lišće, hrane domaće životinje i sl.

Jako je značajno podsticati učenike da rade individualno. Učenike treba navikavati na kulturu rada praćenjem, uspoređivanjem, kontrolom rezultata, na racionalno trošenje vremena i materijala, precizno bilježenje promjena tokom oglada ili rada, zahtijevati da svaki postavljeni zadatak ispune savjesno i odgovorno, uvoditi ih u timski i kolektivan rad.

Jedan od zadataka metodike prirode i društva je da obrati pažnju i na razvoj moralnih aktivnosti učenika. Kad su u pitanju moralne aktivnosti i uloga nastave prirode i društva u njihovom razvijanju, važno je podsjetiti se nekih zadataka moralnog odgoja, čijem ostvarenju poseban doprinos daje nastava prirode i društva, a to su: razvijanje patriotizma, ljubavi prema domovini i sudjelovanje u njenoj izgradnji; razvijanje humanizma, ljubavi prema čovjeku, što se postiže podsticanjem humanizacije učenikove ličnosti.

Sadržaji prirode i društva koji omogućuju realizaciju zadataka patriotizma i humanizma su npr:

- otkrivanje uloge prirodno-društvenih informacija u povećavanju efikasnosti poljoprivrednih i industrijskih kombinata;

- sadržaji o uspjesima medicine, zaštite čovjekove okoline, poljoprivredne i industrijske proizvodnje;
- sadržaji koji učenike upoznaju o napretku liječenja (prevencija, dijagnosticiranje);
- sadržaji koji učenike upoznaju sa znanstvenim i tehničkim dostignućima i njihovoj primjeni u korist čovječanstva, za njegovu dobrobit;
- sadržaji vezani za povijest znanosti, internacionalni karakter znanosti, vodeće znanstvenike, njihov život i rad;
- podsticanje humanih odnosa među spolovima još u roditeljskom domu, predškolskoj ustanovi i u školi, posebno putem nastave prirode i društva.

Priroda i društvo pružaju velike mogućnosti za razvoj estetskih aktivnosti učenika. Kod učenika putem nastave prirode i društva treba podsticati razvoj psihičkih funkcija i sposobnosti, navikavati ih da njeguju lijepo u svakodnevnom životu i da izražavaju lijepo u skladu sa svojim sposobnostima.

Učenike treba upućivati da su:

- izvori lijepog u objektivnoj stvarnosti i društvenoj praksi čovjeka;
- lijepo treba otkrivati i razvijati u svemu što je dostupno našem čulu vida, sluha i našim osjećajima i suprotstavljati ga ružnom;
- kod učenika treba razvijati kompleksan i jedinstven pogled na suštinu i formu lijepog;
- osjećaj ljepote treba usmjeravati na obogaćivanje čovjekovog duhovnog svijeta;
- učenike treba pridobiti za estetsko shvatanje svijeta;
- estetske aktivnosti u prirodi i društvu sastavni su dio općeg pedagoško-metodičkog sistema.

Učenike treba navikavati na njegovanje lijepog u svakodnevnom životu (uređivanje prostora, odijevanje, umjetnički rad, slikanje prirode i dr.). Također je značajno navikavati i osposobljavati učenike da izražavaju i stvaraju lijepo (uređenje kabineta, dvorišta, školske ekonomije, pravljenje herbarija itd.).

Nastava prirode i društva posvećuje pažnju razvijanju fizičkih i zdravstvenih aktivnosti učenika putem različitih sadržaja kao što su: izučavanje čovječijeg organizma, putem motivacije, zatim kroz pozitivne emocije kao što su osjećaj ljubavi (koji se stvara i razvija tokom boravka, rada ili igre učenika u slobodnim aktivnostima, u školskom vrtu, u prirodi i sl.).

Sadržaji nastave prirode i društva pospešuju učeničke navike racionalnog ponašanja u prirodi (ispunjavanje norme, ravnomjerno i optimalno opterećenje učenika, upražnjavanje vježbi koje doprinose očvršćavanju i sl.). Jako je bitno učenike upoznati s anatomsko-

fiziološkim karakteristikama koje dolaze do izražaja tokom aktivnosti u raznim sportskim disciplinama, što se postiže analizom položaja tijela i karakteristikama kretanja na određenim etapama, pronalaženjem pogrešaka i ukazivanjem na njihove uzroke, kontrolom i optimalnim opterećenjem putem oglada i sl.

Jedan od jako važnih aspekata fizičkih i zdravstvenih aktivnosti predstavlja formiranje slike o psihofizičkom zdravlju učenika, vođenje i praćenje promjena tokom realizacije zadataka fizičke i zdravstvene aktivnosti koji trebaju rezultirati poboljšanjem učeničkog zdravstvenog stanja. Na ovaj način mogu se preduprijeti brojne nepravilnosti držanja tijela (ravna stopala, deformacije kičmenog stuba, nepravilno držanje tijela, nepravilan hod i trčanje, slaba koordinacija motorike, oštećen vid i druge devijacije).

Sadržaji prirode i društva objašnjavaju higijenske norme vladanja, značaj higijene za život čovjeka, upoznaju učenike s higijenskim pravilima i pojmovima, ispravljaju se nepravilne predstave, usvajaju opredjeljenja sistema higijenskih znanja i umijanja.

Kod učenika se mogu formirati sljedeće sanitarno-higijenske navike (Žderić, Cekuš, Malešević i Grdinić, 1996: 50):

- pravilna ocena učenika o potrebi higijenskih i fizioloških navika;
- duboko shvatanje korisnosti higijene za zdravlje koje dovodi do odgovarajuće reorganizacije života;
- suštinska spoznaja o značenju higijenskih navika ukazuje na pojmove štetnosti, koje se nanose zdravlju kada se ne primenjuju;
- pozitivni rezultati u primeni higijenskih pravila takođe se javljaju kao stimulans za dalje njihovo primenjivanje;
- formiranje sanitarno-higijenskih navika tesno je povezano sa samovaspitanjem;
- utvrdivši higijenske navike učenici mogu svesno da utiču na svoje voljne kvalitete.

Informacije anatomske-fiziološkog karakera učenike upućuju da izvode pravilnu ocjenu radnji koje obavljaju i da upoznaju važnost ispunjavanja higijenskih potreba.

U posljednje vrijeme u ekspanziji je narušavanje prirode i društvene okoline čovjeka, a posljedice takvog odnosa čovjeka prema svome okruženju su dalekosežne. Veliki broj ljudi bori se protiv ovakvog odnosa čovjeka prema prirodi i svome okruženju putem različitih pokreta kao što je Eko zeleni i sl.

Da bi čovjek bio sposoban boriti se protiv uništavanja prirode i okruženja i spriječiti vlastito samouništenje, neophodno je da se od malih nogu obrazuje i odgaja u ekološkom smislu, da stekne znanja koja će podstaći razvoj njegove ekološke svijesti. Ovo se počinje još u predškolskoj dobi, u obitelji, predškolskoj ustanovi, zatim u osnovnoj školi. Čovjek koji

posjeduje ekološku svijest shvaća i prihvaća biosferu kao jedinstven sistem sa podsistemima, u koje spada i čovjek. On poznaje načine i puteve bar djelimičnog rješavanja nagomilanih ekoloških problema. Kod djece i mladih potrebno je formirati pravilan odnos prema prirodi. Da bi se ovo postiglo nužno je educirati roditelje i nastavnike iz ove oblasti, ali i odgajatelje iz predškolskih ustanova.

Egzemplarna nastava u nastavi predmeta Moja okolina

Kako bi izbjegli jednoličnost, podstakli učeničke interese i kreativnost nastavnika i učenika, nastavu predmeta Moja okolina neophodno je organizirati na savremeni način. Bez obzira na to što je napredovao razvoj društva, znanosti i tehnike i što bi taj napredak trebale pratiti savremene strategije učenja, nastava je u većini naših škola i dalje tradicionalna.

Savremeno doba, progres i napredak na svim područjima ljudske djelatnosti traže da se nastava unaprijedi, da se znanje stječe vlastitom aktivnošću učenika jer će biti trajnije, da se uči brže, lakše i jednostavnije, da učenici istražuju, eksperimentišu, proučavaju, traže, pitaju, otkrivaju, da se podstiče kritičko i stvaralačko mišljenje učenika.

Jedan od načina modernizacije nastave predmeta Moja okolina je primjena egzemplarne nastave u malim grupama. Analizirali smo karakteristike, značaj i prednosti i ograničenja u primjeni egzemplarne nastave u predmetu Moja okolina i vidjeli smo da se ona može vrlo uspješno koristiti u nastavi predmeta Moja okolina, ali i drugih nastavnih predmeta.

U budućnosti će se u školi posvećivati veća pažnja stjecanju praktičnih i konceptualnih znanja, praktičnom korištenju stečenih znanja u novim životnim situacijama i sl. Putem egzemplarne nastave učenici uče vlastitom aktivnošću, u direktnom su odnosu sa izvorima znanja, posmatraju samostalno, razmišljaju, uče i načine rada, odnosno načine stjecanja znanja, a ne usvajaju samo gotova znanja.

Egzemplarna nastava kod učenika teži razvijanju sposobnosti promatranja, kritičkog i stvaralačkog mišljenja i logičkog zaključivanja. Ovaj način rada će podstaći učenike na aktivno učenje, gdje će se koristiti brojne kognitivne procedure i aktivnosti, kao što su: povezivanje sa ranijim iskustvom, znanjima, sa životom, primjena metode demonstracije i sl.

Sociološki oblici rada u egzemplarnoj nastavi u nastavnom predmetu Moja okolina

Kad su u pitanju sociološki oblici rada, egzemplarna nastava u nastavnom predmetu Moja okolina i drugim nastavnim predmetima, može se provoditi putem individualnog, grupnog oblika rada i rada u parovima.

Nastavnik egzemplarne sadržaje obrađuje na nastavnom času sa svim učenicima (frontalnim oblikom rada) kako bi učenici upoznali bitne karakteristike i naučili metodologiju samostalnog rada, rada u parovima ili grupnog oblika rada na istovrsnim, istorodnim i srodnim sadržajima.

Egzemplarni sadržaji služe kao model za obradu i usvajanje analognih sadržaja. Aktivnosti učenika mogu biti različite: služenje rječnicima, enciklopedijama, mogu učiti slično gradivo (samostalno, u parovima, grupno), mogu pričati lične doživljaje, slična iskustva u parovima ili slična iskustva grupa, mogu pisati domaće zadatke slično radu na času itd.

Učenici mogu istraživati i literaturu širu od nastavnog programa. Njihova je aktivnost trojaka i neophodno je: savladati egzemplarne sadržaje; naučiti metodologiju učenja drugih (srodnih) sadržaja; primijeniti samostalno, u parovima ili u grupama, modele na novim sadržajima.

U nastavi predmeta *Moja okolina* često se koristi grupni oblik rada. „Grupni rad učenika izvodi se tako da se unutar učeničkog kolektiva povremeno formiraju manje skupine učenika koje samostalno rade na određenim zadacima i rezultatima svoga rada upoznaju svoga nastavnika, odnosno cijeli kolektiv“ (Poljak, 1985: 96). U grupnom obliku rada odijeljenje se dijeli na grupe. Grupe (svaka za sebe) ostvaruju postavljene nastavne zadatke, a o rezultatu svoga rada nakon završetka obavještavaju odjeljenski kolektiv.

Postoje dvije vrste zadataka u grupnom obliku rada: istovrsni i diferencirani. Istovrsni zadaci jednaki su za sve grupe. Ovu grupu zadataka nastavnik lakše pripremi, jednostavnije se organizuje čas i radeći na ovaj način podstiče se takmičenje između grupa. Obično se daju kada učenici trebaju ponoviti i uvježbati određene sadržaje. Nedostatak je što nema diferencijacija nastavnih sadržaja i zadataka.

„Diferencirani zadaci su kad svaka grupa, iz iste nastavne jedinice dobije različite zadatke. Diferencijacija se može vršiti i unutar grupe (svaki član grupe dobit će zadatke primjerene svojim sposobnostima i nivou ranijih znanja)“ (Dizdarević, 2012: 78–79).

Ovim oblikom rada potpunije se ostvaruje svrha grupnog oblika rada. Priprema nastavnika za ovaj oblik rada je mnogo složenija, traži više vremena i napora. Nastavnik mora poznavati psihofizičke sposobnosti i mogućnosti svakog učenika. Gradivo mora dobro proučiti i pripremiti diferencirane zadatke za svaku grupu.

Prema Vilotijeviću (2001), postoje tri modela grupnog oblika rada: diferencijacija zadataka po grupama; diferencijacija zadataka po grupama, a da zadatke pojedinim članovima grupe daje vođa; diferenciranje zadataka po grupama i u okviru grupa za svakog člana.

Modeli grupnog oblika rada su: rad više grupa na istom zadatku; rad grupa na različitim zadacima; rad na sastavnim dijelovima istog zadatka (teme); diferencirani grupni rad s cikličnom izmjenom radnih zadataka (Stevanović, 1998).

Grupni oblik rada ima velike prednosti, ali i ograničenja u primjeni u nastavi. Prednosti grupnog oblika rada su:

- nosioci glavnog dijela rada u grupnom obliku rada su učenici;
- učenici su stavljeni u direktan odnos prema nastavnom sadržaju i izvorima na kojima uče, što uslovljava pojačanu aktivnost učenika;
- u grupnom obliku rada postoji stalna direktna saradnja među učenicima;
- adeći neposredno učenici formiraju svoje radne sposobnosti s posebnim obzirom na kolektivni rad.

Ovaj oblik rada omogućuje veću fizičku pokretljivost učenika. Grupni oblik rada odgovara učenicima i psihološki. Oni se u slobodno vrijeme, poslije nastave grupišu radi različitih zajedničkih aktivnosti (igre, sporta itd.).

Grupni oblik rada omogućuje regulisanje tempa rada kod svakog učenika (jače je individualiziran od frontalnog oblika rada). Kroz grupni oblik rada učenici se bolje upoznaju. Poželjno je prilikom formiranja grupa poštovati međuučeničke veze stvorene izvan nastave. Grupni rad pogoduje razvijanju drugarstva i socijalizacije ličnosti. Grupni oblik rada nalazi svoju primjenu u svim vidovima časova u nastavi prirode i društva.

I grupni oblik rada ima svojih nedostataka. Ni on ne može u svakoj nastavnoj jedinici objezbjeđivati potpuni uspjeh. Zbog toga se treba smatrati samo jednim oblikom rada i primjenjivati ga zavisno od prirode gradiva i nastavnih zadataka. Za grupni oblik rada nisu pogodni mnogi sadržaji prirode i društva. Za grupni oblik rada nepogodno je i suviše teško nastavno gradivo koje prevazilazi individualne sposobnosti većeg broja učenika.

Organizaciju rada u grupama određuje nastavnik u zavisnosti od nastavnih sadržaja, materijalne opremljenosti škole, učeničkih sposobnosti, raspoloživog vremena i dr.

„Za rad u skupinama učitelj/učiteljica će izabrati nastavne sadržaje iz neposrednog učeničkog života i okružja (škole, obitelji, mjesta), sadržaje koji povezuju teoriju i svakidašnji život, sadržaje o prirodnim i društvenim pojavama koje učenici mogu sa lakoćom pratiti i bilježiti. U radu u skupinama učenici/učenicice mogu uspješno spoznavati samo one pojave koje mogu bez većeg napora motriti, opisati, dokazati, pokazati ostalim učenicima/učenicama u razrednom odijeljenju“ (De Zan, 2005: 306).

Kad je u pitanju strategija egzemplarne (paradigmatske) nastave, učenici vrlo uspješno mogu učiti analogne sadržaje u grupama, skupinama vršnjaka.

LITERATURA:

- Branković, D. i Ilić, M. (2005). *Osnovi pedagogije*. Banja Luka.
- Bašić, M. (1998). *Metodika nastave prirode i društva*. Zenica: Pedagoška akademija u Zenici.
- Bejzić, K. (1975). *Metodika nastave Prirode i društva*. Zagreb: Školska knjiga.
- Delors, J. (1998). *Učenje – blago u nama*. Zagreb: Educa.
- De Zan, I. (2005). *Metodika nastave prirode i društva*. Zagreb: Školska knjiga.
- Dizdarević, D. (2012). *Koooperativno učenje u nastavi Moje okoline*. Tuzla: Off-set.
- Đorđević, D. (1984). *Pedagoška psihologija*. Gornji Milanovac: Dečije novine.
- Furlan, I. (1984). *Primijenjena psihologija učenja*. Zagreb: Školska knjiga.
- Furlan, I. (1990). „Poučavanje i vrste učenja“. *Pedagoški rad*, 1, 25–34.
- Hunt, E. (1991). „Kognitivna znanost – određenje, položaj i problemi“, u: *Kognitivna znanost*. Zagreb: Školske novine.
- Jensen, E. (2003). *Super nastava i nastavne strategije za kvalitetnu školu i uspješno učenje*. Zagreb: Educa.
- Lekić, Đ. (1993). *Metodika razredne nastave*. Beograd: Nova prosveta.
- Milijević, S. (1999). *Inoviranje nastave prirode i društva*. Banja Luka: JP „Glas srpski“.
- Nastavni plan i program za osnovnu školu (1998). Sarajevo: Federalno ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta.
- Pedagoška enciklopedija I i II* (1989). Sarajevo: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Pletenac, V. (1990). *Osnove metodike nastave prirode i društva*. Zagreb: Školska knjiga.
- Poljak, V. (1985). *Didaktika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Stevanović, M. (2000). *Modeli kreativne nastave*. Tuzla: R&S.
- Stevanović, M. (1998). *Didaktika*. Tuzla: R&S.
- Suzić, N. (1999). *Pravila pisanja naučnog rada APA i drugi standardi*. Banja Luka: Iks Bs.
- Suzić, N. (2007). *Primijenjena pedagoška metodologija*. Banja Luka: Iks Bs.
- Suzić, N. i saradnici (1999). *Interaktivno učenje*. Banja Luka: Teacher's Training Center.
- Šestanović, M. (2008). „Nedostaci bosansko-hercegovačkog osnovnog odgoja i obrazovanja i prioritetne potrebe za promjenama“, u: *Zbornik radova Drugog međunarodnog naučno-stručnog skupa „Studij razredne nastave u funkciji devetogodišnje osnovne škole“*. Zenica: Pedagoški fakultet.
- Šimleša, P. (1980). *Pedagogija*. Zagreb: Pedagoško-književni zbor.
- Šimleša, P. (1983). *Izabrana djela*. Osijek: Pedagoški fakultet.
- Terhart, E. (2001). *Metode poučavanja i učenja*. Zagreb: Educa.
- Tobudić, N. (2007). *Moja okolina IV – Udžbenik za četvrti razred devetogodišnje osnovne škole*. Tuzla: Denfas.
- Tomić, R. i Osmić, I. (2006). *Didaktika*. Tuzla: Denfas.
- Tomić, R. (2009). *Metodika nastave Moje okoline*. Tuzla: Off-set.
- Vilotijević, M. (1999). *Didaktika I*. Beograd: Naučna knjiga.
- Vilotijević, M. (2001). *Didaktika*. Sarajevo: Most.
- Žderić, M., Cekuš, G., Malešević, I. i Grdinić, B. (1996). *Metodika nastave Prirode i društva*. Novi Sad.

Rahim Gadžić, Ph.D.
Amra Imširagić, Ph.D.
Huso Kulović, B.A.

TEACHING MY ENVIRONMENT IN THE BASIC SCHOOL

Summary

School and education School and education have changed through history in accordance with the needs of society and in accordance with the time it took place. Recently, they have been revolutionary changes in society and all spheres of human activity. Education is massively and varied at all levels, and the modern world is overwhelmed with a large number of information whose value is suspicious, unrelated, and scientifically unfounded. In today's time the school today should enable every individual to show all their creative potentials and to contribute to their own development and development of the society they live in. The problem is that most contemporary schools are not modern in practice, but work on traditional principles and methods where there is still equal approach for all students regardless of their abilities. Students are given the finished contents through the frontal form of work at the expense of student creativity, inventiveness, and work in groups or pairs. Monomethodism is present.

Communication between students and teachers is autocratic, neglecting creativity, research, self-learning or student activity. Student is the object of teaching, which often results in frustrations and experiencing the school as a compulsion, rather than places of relaxation and joy. The consequence of this work with students is poor quality of knowledge, the inability to apply it in practical life and work.

By this studying becomes only for the purpose and not for the personality of an individual and the whole society in which an individual lives. Taking into account the advantages of exemplary teaching and many others such as: increased student activity, rationalization of time, introduction into independent learning, encouraging students' creative abilities, critical thinking, observation, and others, we want to verify and validate its benefits with this work, to offer samples of the methodological transformation of content in my environment in elementary school and the types and parts of content that can be realized most successfully through exemplary teaching. Innovative work in the form of exemplary teaching will contribute to the changed role of teachers and students in relation to traditional teaching.

Key words: school, teaching, pupils, teacher, education, knowledge.